

## ภาพรวมและลักษณะของวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง: บทสังเคราะห์จากโครงการ “นามานุกรมวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง”

### Overview and Characteristics of Central Thai literature: Project Synthesis of "The Directory of Central Thai Literature"<sup>1</sup>

อภิสิทธิ์ เกษมพลกุล (Aphilak Kasempholkoon)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

Asst. Prof. Faculty of Liberal Arts, Mahidol University

Received: May 28, 2020, Revised: June 5, 2020, Accepted: June 9, 2020

#### บทคัดย่อ

วรรณคดีท้องถิ่นภาคกลางในปัจจุบันยังไม่มีการศึกษาที่ชัดเจนทั้งด้านขอบเขตเนื้อหาพื้นที่ในการศึกษา รวมถึงการผนวกรวมวรรณคดีของกลุ่มชนภูมิภาคต่างๆ ที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในภาคกลาง การศึกษาดังนี้มีวัตถุประสงค์สำคัญในการมุ่งศึกษาภาพรวมของวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง ตลอดจนวรรณคดีของกลุ่มชนต่างๆ ที่สะท้อนความเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมของพื้นที่ภาคกลาง ผลการศึกษาพบว่า พื้นที่ภาคกลางแบ่งตามพื้นที่ทางวัฒนธรรมครอบคลุมพื้นที่ 36 จังหวัด และยังอาจแบ่งเป็นพื้นที่อนุภูมิภาค เช่น กลุ่มอ่าวไทย กลุ่มภาคกลางตอนบน รูปแบบตัวอักษรที่ใช้บันทึกมี 2 แบบ คือ ตัวอักษรไทย และตัวอักษรขอม นอกจากนี้ยังพบอักษรมอญของชาวมอญ อักษรธรรมล้านนา ของกลุ่มคนไทยวน และอักษรธรรมอีสาน ของกลุ่มคนลาว วรรณคดีท้องถิ่นภาคกลางมีทั้งวรรณคดีร้อยแก้วและวรรณคดีร้อยกรอง โดยเฉพาะวรรณคดีร้อยกรองนั้นส่วนมากจะแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์ (กลอนสวด) รองลงมาเป็น กลอน โคลง ร่าย ฉันท์ ตามลำดับ วรรณคดีท้องถิ่นลายลักษณ์ในภาคกลางจำแนกตามเนื้อหาได้เป็น 9 ประเภทได้แก่ วรรณคดีพระพุทธศาสนา วรรณคดีคำสอน วรรณคดีนิทาน วรรณคดีตำนาน วรรณคดีประกอบพิธีกรรม วรรณคดีการแสดง วรรณคดีตำรา วรรณคดีนิราศ และวรรณคดีเพลงยาว วรรณคดีท้องถิ่นภาคกลางเป็นงานเขียนที่แสดงถึงความงดงามทางภาษาด้วยการสร้างสรรค์ถ้อยคำ และสำนวนภาษา ผ่านกลวิธีทางภาษาหลากหลายรูปแบบ เช่น การเล่นเสียงการเล่นคำ การใช้ภาพพจน์ และการใช้สัญลักษณ์ เป็นต้น ทั้งยังได้สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ คติความเชื่อดั้งเดิม และความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนแสดงภาพประเพณีพิธีกรรมของคนในท้องถิ่น ภาคกลาง ทำให้ผู้อ่านเข้าใจวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคกลางได้อย่างชัดเจน

**คำสำคัญ:** วรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง, วรรณคดีลายลักษณ์, ลักษณะวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง, นามานุกรมวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง

<sup>1</sup> บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการ “นามานุกรมวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง” โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการวิจัย (สกว.)

## Abstract

There are no clear studies of local Thai literature in the central region, including the scope, content, area of study, and the integration of literature from various regional groups migrating to the central region. The purpose of this study is to focus on the overview of local literature in the central region as well as literature of various ethnic groups that reflect the multicultural society of the central region. The results show that the central region is divided into cultural areas covering 36 provinces and may also be divided into sub-regional areas such as the Gulf of Thailand's group, the upper central region's group. There are 2 types of letters used for recording: Thai characters and Khmer characters. In addition, there are the Mon characters of the Mon people, the Lanna Dhamma script of the Tai-Yuan people, and the northeastern Dharma scriptures of the Lao people. There are 2 types of characters used for recording: Thai characters and Khom characters. In addition, there are the Mon script of the Mon people, the Lanna Dharma script of the Tai-Yuan people, and the Esan Dharma script of the Lao people. Local literature in the central region includes both prose and poetry, especially poetry which are composed in *Kap* (กาพย์), followed by *Klon* (กลอน), *Khlong* (โคลง), *Rai* (ร่าย), and *Chan* (ฉันท์). Local written literature in the central region can be categorized into 9 categories which are Buddhist literature (วรรณคดีพระพุทธศาสนา), Doctrine literature (วรรณคดีคำสอน), Fiction literature (วรรณคดีนิทาน), Legendary literature (วรรณคดีตำนาน), Ritual literature (วรรณคดีประกอบพิธีกรรม), Drama literature (วรรณคดีการแสดง), Textbook literature (วรรณคดีตำรา), Nirat literature (วรรณคดีนิราศ), and Love Letter literature (วรรณคดีเพลงยาว). Local literature in the central region shows the beauty of language by creating words and idioms through various language strategies such as sound playing, word play, using images, and using symbols. In addition, it reflects the lifestyle and well-being, traditional beliefs and the Buddhist beliefs, as well as showing the traditions and rituals of the people in the central region. Finally it allows readers to understand the ways of life and local culture in the central region.

**Keywords:** Central region local literature, Written literature, Characteristics of central region local literature, Encyclopedia of central region local literature

## บทนำ

แม้ว่าปัจจุบันความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับวรรณคดีท้องถิ่นจะไม่แน่นแฟ้นดังเดิม แต่การศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นก็ยังคงมีความสำคัญ เพราะการศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นจะช่วยให้เข้าถึงและเข้าใจวัฒนธรรมไทยได้ใกล้ชิดมากขึ้น ได้มองเห็นความแตกต่างและความหลากหลายในสังคมไทยที่อยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุขสืบมา ที่สำคัญยังจะช่วยให้เรา (และคนไทยส่วนใหญ่) ได้ “เห็น” ถึงอัจฉริยภาพของบรรพบุรุษทั้งในเชิงมนุษยศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ซึ่งอาจนำมาประยุกต์ พัฒนาและใช้ประโยชน์ได้ในปัจจุบันสมัย อันจะนำพาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าต่อไปได้ในที่สุด

ในวงวิชาการการศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นได้มีนักวิชาการคนสำคัญนิยามความหมายของวรรณคดีท้องถิ่นไว้เป็นจำนวนมาก ซึ่งอาจประมวลได้ว่า หมายถึง ผลผลิตทางภูมิปัญญาของนักปราชญ์ ผู้รู้พื้นบ้าน ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อสนองความต้องการของสังคมมนุษย์ ทั้งในด้านความบันเทิงใจและสาระความรู้อื่น ๆ โดยเฉพาะคติสอนใจ เป็นวรรณคดีที่เผยแพร่อยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ ของไทย มีทั้งที่ถ่ายทอดด้วยปาก คือ เล่าหรือขับร้องเป็นเพลง ที่เรียกว่า “วรรณคดีมุขปาฐะ” และถ่ายทอดเป็นตัวหนังสือที่เรียกว่า “วรรณคดีลายลักษณ์” มีทั้งที่แต่งเป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง ผู้แต่งส่วนใหญ่เป็นคนในท้องถิ่น เขียนหรือเล่าเพื่อสื่อเรื่องราว ความคิด ความรู้สึกกับคนในท้องถิ่น ถ้อยคำภาษาที่ใช้จึงเป็นภาษาท้องถิ่น หากเป็นวรรณคดีลายลักษณ์ที่เขียนขึ้นในสมัยก่อนก็มักใช้ตัวอักษรในท้องถิ่นด้วย วรรณคดีท้องถิ่นอาจมีที่มา หรือรับอิทธิพลบางส่วนมาจากวรรณคดีของท้องถิ่นอื่นซึ่งอยู่ใกล้เคียงและมีขนบธรรมเนียมประเพณีและภาษาคลายคลึงกัน อย่างไรก็ตามยังอาจพบวรรณคดีท้องถิ่นในกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมต่างๆ ซึ่งอยู่อาศัยมาแต่สมัยโบราณหรืออพยพเข้ามาภายหลังในแต่ละภาคของไทย เช่น ในภาคเหนือ มีวรรณคดีของกลุ่มคนไทยลื้อ ไทยซิ่น และไทยใหญ่ กลุ่มม้ง เย้า อีเก้อ มูเซอร์ ฯลฯ ในภาคอีสานมีกลุ่มแสก ไทยย้อ ผู้ไทย อีสานได้มีวรรณคดีของกลุ่มคนที่พูดภาษาส่วย ในภาคใต้มีวรรณคดีของกลุ่มชนที่นับถือศาสนาอิสลาม และในภาคกลางมีวรรณคดีของกลุ่มคนที่พูดภาษามอญ วรรณคดีของไทยไซ่ง ไทยยวน และไทยพวน เป็นต้น นอกจากนี้ ในปัจจุบันยังพบวรรณคดีของชาวบ้านทั้งที่เป็นวรรณคดีมุขปาฐะและวรรณคดีลายลักษณ์ตามจังหวัดต่างๆ ในภาคกลางเป็นจำนวนมาก วรรณคดีดังกล่าวนี้ก็ถือว่าเป็นวรรณคดีท้องถิ่นด้วย (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2552, น. 1)

อนึ่ง ในงานวิจัยนี้เก็บข้อมูลวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลางในพื้นที่ภาคกลางในเชิงพื้นที่วัฒนธรรม โดยยึดตามค่านิยามใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง** ดังที่ ประคอง นิมมานเหมินท์ ได้กล่าวว่า ภาคกลางของประเทศไทยครอบคลุมอาณาบริเวณรวมทั้งสิ้น 35 จังหวัด แบ่งตามสภาพทางภูมิศาสตร์ออกเป็น 4 เขต คือ ภาคกลางตอนบน ภาคกลางตอนล่าง ภาคกลางด้านตะวันออกและภาคกลางด้านตะวันตก หลักฐานทางโบราณคดีบ่งบอกว่า ดินแดนดังกล่าวนี้เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนและเป็นแหล่งอารยธรรมที่เก่าแก่มานาน เป็นศูนย์อำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สืบต่อกันมาตลอดร่วมพันปีจนถึงปัจจุบัน เป็นดินแดนที่รวมของกลุ่มภาษาและชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อยู่มาแต่สมัยโบราณและอพยพเข้ามาภายหลัง มีการติดต่อสัมพันธ์กับสังคมอื่นทั้งทางตะวันตกและตะวันออก วัฒนธรรมในภาคกลางจึงมีความซับซ้อนหลากหลาย มีพัฒนาการที่สืบเนื่องและเปลี่ยนแปลง อนึ่งราชสำนักและพุทธศาสนามีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการสนับสนุนส่งเสริมการสร้างสรรค์และสืบทอดศิลปวัฒนธรรมในภาคกลางหลายแขนงร่วมกับชาวบ้าน จนอาจกล่าวได้ว่า อารยธรรมในภาคกลางเป็นอารยธรรมที่มาจากการประสานภูมิปัญญาของวัด วัง และบ้าน (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2542, น. (7)) ในส่วนของขอบเขตพื้นที่ครอบคลุมพื้นที่ 35 จังหวัด ได้แก่ อุตรดิตถ์ ตาก สุโขทัย พิษณุโลก กำแพงเพชร พิจิตร เพชรบูรณ์ นครสวรรค์ อุทัยธานี พระนครศรีอยุธยา อ่างทอง สิงห์บุรี สระบุรี ชัยนาท ลพบุรี กรุงเทพมหานคร นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรสาคร นครปฐม สมุทรปราการ สมุทรสงคราม สุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรี กาญจนบุรี ประจวบคีรีขันธ์ นครนายก ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ปราจีนบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด และสระแก้ว

นอกจากนี้ในงานวิจัยนี้ยังจะได้เพิ่ม จังหวัดนครราชสีมา อีก 1 จังหวัด รวม 36 จังหวัด เนื่องจากมีหลักฐานเชื่อมโยงใน ฐานะวัฒนธรรมภาคกลางมาแต่โบราณ เช่น เพลงโคราช ภาษาโคราช

### วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาลักษณะเด่นของวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลางในมิติต่าง ๆ
- 2) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลางที่สะท้อนวิถีคิดและบริบทสังคมภาคกลาง

### วิธีดำเนินงานวิจัย

- 1) รวบรวมและศึกษาเอกสารชั้นต้นจากแหล่งอนุรักษ์และแหล่งข้อมูลต่าง ๆ
- 2) คัดสรรวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลางเพื่อนำมาปริวรรต
- 3) สัมภาษณ์ผู้รู้และผู้เกี่ยวข้องเพื่อสืบหาข้อมูลบริบทท้องถิ่นเพิ่มเติม
- 4) วิเคราะห์เอกสาร โดยใช้ระเบียบวิธีการศึกษา content analysis
- 6) สังเคราะห์ข้อมูลภาพรวมวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง
- 8) เรียบเรียงเป็นนามานุกรมวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลางฉบับสมบูรณ์

### ผลการวิจัย

#### 1. ลักษณะโดยทั่วไปของวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง

วรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง หมายถึง วรรณคดีท้องถิ่นประเภทลายลักษณ์ ที่พบในภูมิภาคภาคกลาง ทั้งที่บันทึกด้วยตัวอักษรไทย และอักษรขอมไทย รวมทั้งตัวอักษรอื่น ๆ ของกลุ่มชนที่อพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่ภาคกลาง หรือคนในภาคกลางนำเอกสารที่บันทึกอักษรนั้น ๆ เข้ามาในสังคมภาคกลาง เช่น มีการแลกเปลี่ยนวรรณกรรมของพระรูดงค์ ของข้าราชการที่ย้ายไปตามหัวเมือง เป็นต้น

วรรณคดีลายลักษณ์ภาคกลางส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมที่มีการบันทึกเป็นภาษาไทย ทั้งที่บันทึกด้วยอักษรไทย และที่บันทึกด้วยอักษรขอม โดยมากมักจารลงในสมุดไทยและใบลาน ลักษณะการประพันธ์มีทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง เฉพาะที่เป็นร้อยกรองนั้นส่วนใหญ่แต่งเป็นคำกลอนและคำกาพย์ ซึ่งคำกาพย์บางเรื่องก็นำมาอ่านเป็นทำนองสวด จะเรียกว่า “กลอนสวด” เช่น โสวัตกลอนสวด นางอุทัยกลอนสวด พระสี่เสาร์กลอนสวด เป็นต้น

#### 1.1 แหล่งที่มาของวรรณคดีลายลักษณ์ภาคกลาง

เนื้อเรื่องในวรรณคดีลายลักษณ์ภาคกลางส่วนใหญ่มีที่มาจากแหล่งต่าง ๆ 2 แหล่ง ดังนี้

##### ก. จากวรรณคดีมุขปาฐะ

วรรณคดีท้องถิ่นในระยะแรกถ่ายทอดโดยวิธีมุขปาฐะคือเล่าสืบกันมาปากต่อปากหรือผ่านคำขับ

ต่าง ๆ ก่อน โดยมีทั้งเนื้อหาที่เป็นนิทาน ตำนาน เรื่องประโลมโลก รวมถึงเรื่องในประวัติศาสตร์ต่างๆ ภายหลังผู้รู้หนังสือ และมีความสามารถในการเขียนประพันธ์ในท้องถิ่นจึงนำไปแต่งใหม่เป็นร้อยแก้วหรือร้อยกรองแล้วบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร โดยอาจเพิ่มเติมหรือปรับเปลี่ยนเนื้อหาบางส่วนให้เข้ากับค่านิยมของคนในท้องถิ่น

#### ข. จากระบบคติลายลักษณ์ของเก่า

วรรณคดีลายลักษณ์ของเก่าในที่นี้ หมายถึงวรรณคดีลายลักษณ์ที่มีหลักฐานว่าได้มีการบันทึกมาก่อน ส่วนใหญ่มักเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เช่น *พระไตรปิฎก ธรรมกถาพระไตรปิฎก ปัญญาสาตก* เป็นต้น และวรรณคดีราชสำนัก เช่น *พระมัลลคำหลวง บทละครเรื่องรามเกียรติ์* เป็นต้น วรรณคดีลายลักษณ์ของเก่าเหล่านี้ได้แพร่กระจายไปในท้องถิ่นต่าง ๆ ของภาคกลาง ทั้งในรูปของสมุดไทยและในรูปของมุขปาฐะจนเป็นที่นิยมและเป็นที่รับรู้ของคนส่วนใหญ่ และส่งอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมในสังคมชาวบ้านต่อมา

อย่างไรก็ตามในการแพร่กระจายของวรรณคดีท้องถิ่นนั้น เนื่องจากการถ่ายทอดจากต้นฉบับ อีกทอดหนึ่งจึงอาจทำให้รายละเอียดบางอย่างของเรื่องเช่น ชื่อเรื่อง ชื่อตัวละคร ชื่อสถานที่ อนุภาคสำคัญ เปลี่ยนแปลงไปจากต้นฉบับเดิม เรื่องใดที่ได้รับความนิยมแพร่หลายยาวนาน ก็ยังทำให้มีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดมากขึ้น ต่อมาเมื่อมีการบันทึกให้เป็นลายลักษณ์อักษรจึงอาจถือว่าเป็นวรรณกรรมเรื่องเดียวกันแต่คนละสำนวน หรือหากมีการผนวกเนื้อหาเรื่องต่าง ๆ และปรับเปลี่ยนรายละเอียดจนต่างไปจากโครงเรื่องเดิมก็อาจถือได้ว่าเป็นวรรณคดีท้องถิ่นที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ได้ อนึ่ง มีวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลางจำนวนไม่น้อยที่มีเนื้อเรื่องพ้องกับวรรณคดีท้องถิ่นของภูมิภาคอื่น เช่น เรื่อง *บัวระวงษ์ หงส์อามาตย์* ของภาคเหนือ ตรงกับเรื่อง *พระวรวงศ์* ของภาคกลาง เรื่อง *ท้าวสีทน* ของภาคอีสาน ตรงกับเรื่อง *พระสุธนมโนห์รา* ของภาคกลาง เรื่อง *นางสัปดน* ของภาคใต้ ตรงกับเรื่อง *แก้วหน้าม้า* ของภาคกลาง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม จะสังเกตได้ว่าเนื้อหาและรูปแบบคำประพันธ์ของวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลางมักจะ พ้องกับวรรณคดีท้องถิ่นภาคใต้มากกว่าภูมิภาคอื่น ๆ อาทิ *สุบินกุมารกลอนสวด สังข์ทองกลอนสวด นางโศกดีกลอนสวด พระพุทธเจ้าเข้านิพพานคำกาพย์ พระปรมัตถ์คำกาพย์* เป็นต้น

### 1.2 รากฐานของวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง

รากฐานของวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลางที่สำคัญคือ สุนทรียะ ศรัทธา และ “ปัญญา” ที่ถือเป็นสิ่งที่มีอยู่ในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลางเป็นส่วนใหญ่ งานวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลางเป็นการผสมผสานกันขององค์ประกอบ 3 ส่วน นี้ที่ปรุง ตามรสนิยมของแต่ละบุคคลและท้องถิ่น องค์ประกอบเหล่านี้เป็นพื้นฐานของงาน

ก. สุนทรียะ สุนทรียะ ประกอบไปด้วยการใช้ คำ - ความเปรียบ การสร้างสรรค์หรือกำหนดทำนอง และจังหวะในการอ่าน/สวด การสร้างสัมผัส การใช้สัญลักษณ์ การสร้างสรรค์และวางกลบทจากย่นโตโบราณ การวาดภาพประกอบ การสร้างสรรค์ผ้าห่อคัมภีร์ ตลอดจนศิลปะงานช่างฝีมือแขนงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น การทำไม้ประกับ การทำกาทะเย็บ เป็นต้น สุนทรียะเหล่านี้ สะท้อนความมี “วัฒนธรรมชั้นสูง” ของกลุ่มชน แสดงถึงวิถีชีวิตที่ประณีตของคนในวัฒนธรรม ตลอดจนเป็นการแสดงแสนยานุภาพทางศิลปะและบารมีของผู้ปกครองในฐานะผู้อุปถัมภ์

**ข. ศรัทธา** ศรัทธา ในสังคมไทยภาคกลาง ประกอบไปด้วยความเชื่อที่หลากหลาย ทั้ง “พุทธศาสนาชาวบ้าน” ที่มุ่งสอนเรื่องนรกสวรรค์มากกว่านิพพาน ความเชื่อทางไสย/พราหมณ์ชาวบ้าน ความเชื่อดั้งเดิมคือผีท้องถิ่น (คน สัตว์ต้นไม้ สิ่งของ) ตลอดจนความเชื่อท้องถิ่นเบ็ดเตล็ดที่แตกต่างกันไป ความศรัทธานี้เกิดจาก 1) *ศรัทธากับการสร้างตัวบท* ได้แก่ ความเชื่อเรื่องอานิสสงส์ถวาย/สร้างคัมภีร์ /คัดลอกคัมภีร์ ความเชื่อเรื่องการถวายเป็นพุทธบูชา อุทิศให้ผู้ล่วงลับ 2) *ศรัทธากับการเขียน/ คัดลอกตัวบท* ได้แก่ การแทรกคาถาเพื่อทำให้วรรณคดีเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ผ่านการเขียน และการคัดลอกตัวบท การเลือกใช้ตัวอักษรขอมในวรรณกรรมเพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์และยกระดับวัสดุบันทึก ความเชื่อเรื่องการเขียนผิดแล้วห้ามขีดฆ่าตัวอักษร การบันทึกเลขยันต์และการทำผงเลขยันต์ และ 4) *ศรัทธากับการใช้ตัวบท* เช่น ประเพณีการสวดหนังสือ

**ค. ปัญญาไทย** ปัญญาไทย ที่เป็นรากฐานในการสร้างสรรค์วรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง ประกอบด้วย ปัญญาในการเลือกวัสดุจาร ปัญญาในการเลือกเนื้อหาเพื่อใช้ในวัตถุประสงค์ต่างๆ อย่างเหมาะสม นำไปสู่การใช้ประโยชน์จากวรรณกรรม ปัญญาในการเรียงร้อย ลำดับเรื่อง เลือกใช้ศิลปะเล่าเรื่อง ปัญญาที่อยู่ในเนื้อหาเพื่อชี้แนะผู้อ่านให้ประพฤติปฏิบัติ และปัญญาในการสร้างรหัสภาษา เป็นกลอักษรต่าง ๆ

## 2. ภาพรวมเนื้อหาของวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง

วรรณคดีท้องถิ่นลายลักษณ์ในภาคกลางมีเป็นจำนวนมาก เนื้อหาและรายละเอียดมีความแตกต่างกันไป ซึ่งเราอาจแบ่งตามเนื้อหาและวัตถุประสงค์การใช้ได้กว้างๆ เป็น 9 ประเภทดังนี้

### 2.1 วรรณคดีพระพุทธรูป

วรรณคดีพระพุทธรูป คือวรรณกรรมที่มีเนื้อหามุ่งสอนคติธรรมทางพระพุทธศาสนาและอธิบายคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปมากกว่าวรรณกรรมโดยทั่ว ๆ ไป จำแนกตามกลุ่มเนื้อหาได้เป็น

#### ก. วรรณคดีที่เล่าเรื่องชาดก

เรื่องชาดกในที่นี้ คือ ประวัติการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในพระชาติต่าง ๆ ก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งมักมีที่มาจากอรรถกถาชาดก และอรรถกถาธรรมบท ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ซึ่งชาดกที่ได้รับอิทธิพลด้านเนื้อหาจากคัมภีร์เหล่านี้มักเรียกกันว่า “ชาดกในนิบาต” หรือ “นิบาตชาดก” ชาดกที่นิยมนำมาเล่าใหม่ในรูปของวรรณคดีท้องถิ่นมักเป็นชาดกที่อยู่ในกลุ่ม “ทศชาดก” หรือ “ทศชาติ” เรื่องที่แพร่หลายมากที่สุด คือ เรื่องเวสสันดร ซึ่งมีที่มาจาก *มหาเวสสันดรชาดก* ในอรรถกถาชาดก นอกจากนี้ยังมีชาดกเรื่องอื่นๆ ในอรรถกถาชาดก นอกเหนือจาก “ทศชาติชาดก” ที่มีการนำมาแต่งเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์อีกจำนวนหนึ่ง จนเป็นที่นิยมและแพร่หลาย อาทิ เรื่อง *พระยาช้างฉัททันต์* (ฉัททันตชาดก) เรื่อง *ปัตถเวณ* (มหาสุบินชาดก) *กุศราช* (กุสสชาดก) เป็นต้น อย่างไรก็ตาม นอกจากเรื่องที่ยกมาทั้งในอรรถกถาชาดกและอรรถกถาธรรมบทที่กล่าวมาในข้างต้นแล้ว ก็ยังมีวรรณกรรมอีกบางส่วนแต่ไม่แพร่หลายหรือได้รับความนิยมเท่าที่ควร

กระนั้นก็ดี ยังมีกลุ่มเรื่องชาดกอีกกลุ่มหนึ่งที่เล่าเรื่องประวัติการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้าใน

พระชาติต่าง ๆ เช่นกัน ซึ่งไม่มีกล่าวถึงในคัมภีร์ต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา แต่เนื่องจากเนื้อหาส่วนใหญ่มุ่งเน้นความสนุกสนานของเนื้อเรื่องมากกว่าเน้นการสอนคติธรรมหรือให้เห็นถึงการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้า รวมทั้งยังมีการเพิ่มเติมและปรับเปลี่ยนอนุภาคตลอดจนรายละเอียดต่างๆ ตามความนิยมของคนในท้องถิ่น จึงทำให้เรื่องคลี่คลายจากการเป็นชาตกไป ดังนั้นเรื่องชาตกในลักษณะนี้จึงจัดให้อยู่ในประเภทวรรณคดีนิทาน ไม่อยู่ในกลุ่มนี้

### ข. วรรณคดีที่เล่าเรื่องพุทธประวัติ

วรรณคดีที่เล่าเรื่องพุทธประวัติ คือ วรรณคดีที่มีเนื้อหาส่วนใหญ่กล่าวถึงประวัติของพระพุทธเจ้า ทั้งพระอดีตพุทธเจ้า พระปัจจุบันพุทธเจ้า และพระอนาคตพุทธเจ้า เช่น เรื่องพุทธประวัติคำฉันท์ พระพุทธเจ้าห้าพระองค์ พระพุทธเจ้าเข้าพระนิพพาน พระมเหศวรเทวราช อย่างไรก็ตาม วรรณคดีลายลักษณ์ที่เกี่ยวกับพุทธประวัติมีจำนวนไม่มากนัก เช่น วรรณกรรมเรื่อง **พุทธประวัติคำฉันท์** ฉบับศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยพระนครศรีอยุธยา เป็นการพรรณนาพุทธประวัติของพระพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบัน หรือที่มักเรียกกันว่า **พระโคตมพุทธเจ้า** นอกจากการเล่าเรื่องพุทธประวัติตลอดทั้งเรื่องแล้ว วรรณคดีท้องถิ่นภาคกลางบางเรื่องยังพบว่ามีกรหิยบายเอาเหตุการณ์สำคัญ ๆ ในพุทธประวัติมาแต่งขยายความ ที่แพร่หลายและเป็นที่รู้จักกันมากได้แก่เรื่อง **พระพุทธเจ้าเข้าพระนิพพาน**

### ค. วรรณคดีที่เล่าตำนานทางศาสนา

วรรณคดีกลุ่มนี้ว่าด้วยเรื่องศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ซึ่งไม่พบในพระไตรปิฎก หรือคัมภีร์อรรถกถาแต่อย่างใด มักเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นภายหลัง เนื้อหามักเล่าถึงเหตุการณ์สำคัญ ๆ ในพระพุทธศาสนา ทั้งของพระองค์และพระสาวก จนภายหลังได้กลายเป็นบ่อเกิดของความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนาจำนวนมาก วรรณคดีเรื่องสำคัญในกลุ่มนี้ได้แก่เรื่อง **พระมาลัย** สังคมไทยในอดีตรู้จักเรื่องพระมาลัยเป็นอย่างดี ทั้งยังมีความนิยมที่จะเผยแพร่เรื่องราวดังกล่าวให้กว้างขวางออกในรูปของศิลปกรรมต่าง ๆ ทั้งจิตรกรรม ประติมากรรมและวรรณกรรม ด้วยเพราะมีความเชื่อว่าการสืบสานเรื่องราวของพระมาลัยจะเป็นอันส่งผลทำให้เกิดในยุคพระศรีอารียะด้วยเช่นกัน นอกจากเรื่องพระมาลัยแล้ว ก็ยังมีวรรณคดีท้องถิ่นในกลุ่มนี้อีกไม่มาก ที่เป็นที่รู้จักกันเช่น เรื่อง **ท้าวมหาชมพู** เล่าเรื่องในมหาชมพูบดินสูตร (ตำนานพระพุทธรูปทรงเครื่อง) ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงปาฏิหาริย์แก่พระยาชมพูบดิน เรื่อง **พระพุทธเจ้าเปิดโลกย์** เล่าเรื่องเศรษฐีได้ไม้จันทน์แดง แล้วทำเป็นบารตขึ้นแขวนไว้ในอากาศ พวกเดียรถีย์เอาไปไม่ได้ทำยที่สุดพระโมคคัลลากับพระปิณโฑลภารทวาชแสดงปาฏิหาริย์นำมาได้ เป็นต้น

### ง. วรรณคดีที่สอนคติธรรม

วรรณคดีประเภทนี้เสนอหรือขยายความหลักธรรมที่มีกล่าวไว้ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นการเข้าถึงพระธรรมและปฏิบัติธรรม ซึ่งแตกต่างจากวรรณคดีคำสอนที่มุ่งสอนการวางตน หรือการปฏิบัติตนต่อบุคคลต่าง ๆ และหน้าที่ของบุคคลในสังคม วรรณคดีที่เล่าคติธรรมนี้มีทั้งการเล่าคติธรรมโดยตรง และการเล่าคติธรรมโดยการผูกเป็นเรื่อง วรรณคดีที่เล่าคติธรรมโดยตรง เช่น เรื่อง **พระปรมัตถ์คากาพย์** เรื่อง **พระกรรมฐาน** เป็นต้น ในเรื่อง**พระกรรมฐาน** ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เนื้อความว่าด้วยการพรรณนาการปลงสังขารร่างกายตามแนวพุทธปรัชญา แต่งเป็นคำกาพย์

ส่วนวรรณคดีที่เล่าคติธรรมผ่านการผูกเรื่องนั้น มีการนำเอาหลักธรรมเหล่านั้นมาขยายและอธิบายความโดยยกเรื่องราวต่าง ๆ มาอุปมาเปรียบเทียบให้เข้าใจ เช่น **มงคลทิพนีคากลอน** หรืออาจใช้วิธีการสร้างตัวละครให้สนทนาหรือแก้ปริศนาธรรมกัน เช่น **สักรักปัญหาคำภพ** ที่มีที่มาจาก สักรักปัญหสูตร ในพระสุตตันตปิฎก หรือเรื่อง **คิริमानนทกลอนสวด** ที่มีที่มาจากคิริमानนทสูตร ตัวอย่าง **สักรักปัญหาคำภพ** ตอนที่พระอินทร์พาเหล่าเทวดาไปทูลถามปัญหาธรรมกับพระพุทธเจ้าว่า ทานใดเป็นเลิศ รสใดเป็นเลิศ ความรักใดประเสริฐที่สุด และจะใช้อะไรตัดต้นหาจึงจะตัดได้คมที่สุด พระพุทธองค์จึงตรัสว่าการให้ธรรมเป็นทานประเสริฐที่สุด

วรรณคดีพระพุทธศาสนาเหล่านี้ โดยมากแต่งโดยพระภิกษุหรือฆราวาสผู้บวชเรียน และรู้พระไตรปิฎกแตกฉาน เนื้อหาของเรื่องมีวัตถุประสงค์ชัดเจนที่จะสอนคติธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งทางตรงและทางอ้อมเพื่อนำไปสู่ความหลุดพ้น มุ่งให้ผู้อ่านตระหนักถึงความสำคัญของการไปสู่พระนิพพาน ซึ่งเป็นคำสอนเชิง “โลกุตระ” ในขณะที่วรรณคดีคำสอนมุ่งเพียงให้ผู้อ่านสามารถปฏิบัติและวางตน ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข ซึ่งเป็นคำสอนเชิง “โลกียะ” นั่นเอง

## 2.2 วรรณคดีคำสอน

สังคมไทยเป็นสังคมหนึ่งที่เคร่งครัดเรื่องมารยาท กาลเทศะ ตลอดจนการเข้าสังคมต่าง ๆ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับบุคคลอื่น ๆ ได้อย่างมีความสุข ความรู้เรื่องเหล่านี้เป็นสิ่งที่ค่อย ๆ มีการเรียนรู้ทั้งจากการสั่งสอน และประสบการณ์ตรง อย่างไรก็ตาม สังคมก็ได้พยายามผลิต “ความรู้” ชูขึ้นเพื่อให้สมาชิกรุ่นใหม่ได้ตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตน รวมทั้งเพื่อเตรียมพร้อมและเรียนรู้ก่อนที่จะต้องเผชิญปัญหาต่าง ๆ เมื่อต้องเข้าสู่ผู้ใหญ่หรือวัยทำงาน เนื้อหาของวรรณคดีคำสอนส่วนใหญ่เน้นบทบาทหน้าที่ของแต่ละบุคคลในสังคม เช่น หน้าที่ของเด็ก การวางตัวของผู้หญิง การวางตัวของผู้ชาย เป็นต้น วรรณคดีคำสอนของภาคกลาง ไม่เพียงแต่เป็นแบบเรียนชีวิตของคนรุ่นใหม่ในสังคมไทยเท่านั้น หากยังเป็นเสมือนธรรมนูญและบรรทัดฐานของคนในสังคมที่จะต้องดำเนินตาม เพื่อที่จะได้อยู่ในโลกแห่งความจริงได้อย่างเป็นสุข จากเนื้อหาของวรรณคดีคำสอนในภาคกลางนี้เอง เราสามารถจำแนกวรรณคดีคำสอนในภาคกลางออกได้เป็น

ก. **วรรณคดีคำสอนสำหรับเด็ก** วรรณคดีคำสอนสำหรับเด็ก เป็นวรรณกรรมที่ใช้สอนกุลบุตรกุลธิดาในสังคมไทย ให้รู้จักหน้าที่ของตน การปฏิบัติตนต่อผู้ใหญ่ รวมถึงการเตรียมตัวเป็นผู้ใหญ่ที่ดีในสังคม คำสอนสำหรับเด็กนั้นแม้มีอยู่จำนวนมาก แต่ก็แพร่หลายอยู่พอสมควร

ข. **วรรณคดีคำสอนสำหรับสอนผู้ใหญ่** วรรณคดีคำสอนสำหรับสอนผู้ใหญ่ เป็นคำสอนที่มีพบในทุกภาค ภาคกลางก็เช่นกัน มีวรรณคดีคำสอนที่สอนการวางตัวในสังคม ตักเตือนและให้สติ ตลอดจนให้ข้อคิดแก่คนในสังคม เพื่อให้ดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข วรรณคดีคำสอนประเภทนี้แบ่งออกได้เป็น

1) **วรรณคดีสำหรับสอนหญิง** ในสังคมไทยสมัยโบราณมีการแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจนระหว่างหญิงกับชาย ฝ่ายชายจะเป็นฝ่ายออกไปทำงานนอกบ้าน ส่วนฝ่ายหญิงจะรับผิดชอบดูแลกิจการงานบ้านทั้งปวง ซึ่งการดูแล



การบ้านการเรื่อนั้น มารยาทต่างๆ หลักการครองเรือน รวมถึงการปรนนิบัติสามีนั้น มีรายละเอียดต่าง ๆ มากมายที่ผู้หญิงไทยต้องเรียนรู้จากคนรุ่นก่อน เพื่อจะได้เป็น “แม่ศรีเรือน” การเรียนรู้ศาสตร์แขนงต่าง ๆ สำหรับผู้หญิงนี้ถือเป็นสิ่งจำเป็น จึงได้มีการประพันธ์เป็นบทร้อยกรองและบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เรียกว่า *วรรณคดีสำหรับสอนหญิง* ซึ่งเรื่องที่แพร่หลายมากในสังคมไทยได้แก่เรื่อง *สุภาษิตสอนหญิง* ที่เดิมเข้าใจกันว่าสุนทรภู่เป็นคนแต่ง อีกเรื่องหนึ่งคือเรื่อง *กฤษณาสอนน้อง* ที่พบหลายแห่งในภาคกลาง

2) *วรรณคดีสำหรับสอนชาย* วรรณคดีสำหรับสอนชาย เป็นวรรณคดีที่เน้นสอนผู้ชายในสังคมไทยให้รู้หน้าที่ต่างๆ ของตน เช่น หน้าที่ต่อบิดามารดา หน้าที่ต่ออุปัชฌาย์อาจารย์ หน้าที่ต่อภรรยา เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อจะได้เป็นผู้นำครอบครัวและผู้นำสังคมที่ดีต่อไป วรรณคดีสำหรับสอนชายนี้มีไม่มากนักพบในบางท้องถิ่นเท่านั้น เช่นเรื่อง *พ่อสอนลูก* ฉบับวัดบางสะพาน จังหวัดพิษณุโลก เป็นต้น

3) *วรรณคดีสำหรับสอนผู้ใหญ่ทั่วไป* ใช้สอนผู้ใหญ่ทั่ว ๆ ไปไม่จำกัดเพศ เนื้อหาส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับคำสอนของหญิงและชาย ที่พบในภาคกลางเช่น *สุภาษิตนายแสง สุภาษิตเบ็ดเตล็ด* ฉบับจังหวัดพิษณุโลก ปรีวรรตโดย ทิพสุตา นัยทรัพย์ (2529) เป็นต้น

### 2.3. วรรณคดีนิทาน

วรรณคดีนิทานในภาคกลางส่วนใหญ่มักเป็นนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ เป็นเรื่องราวการผจญภัยของเจ้าชายหรือเจ้าหญิง และมักเกี่ยวข้องกับเทวดา นางฟ้า พระอินทร์ ยักษ์ ตัวละครมนุษย์ ตลอดจนของวิเศษต่าง ๆ มีเป็นส่วน้อยเท่านั้นที่เป็นเรื่องของชาวบ้าน เช่น ไกรทอง วันอังคาร เป็นต้น เรื่องราวเหล่านี้มีทั้งที่นำมาจากวรรณกรรมมุขปาฐะ และเรื่องที่แต่งขึ้นใหม่ วรรณคดีนิทานที่แพร่หลายอยู่ในภาคกลางมีเป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่มักพบตามวัดเก่าแก่ในภาคกลาง มีเป็นส่วน้อยที่พบตามบ้านของชาวบ้าน โดยมากมักพบในรูปของกลอนสวด ตัวอย่างเช่น เรื่อง *แก่นจันทร์ จำปากลั่น ชินราช ดาวเรือง เดโชชัย เทวัญ นกยูงทอง* เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีวรรณคดีนิทานอีกกลุ่มหนึ่งที่นำมาจากเรื่องเล่าในท้องถิ่น แล้วนำมาเขียนในรูปแบบของนิทานชาดก เรียกกันว่าเป็น “ชาดกนอกนิบาต” ซึ่งมีทั้งชาดกที่รวบรวมเป็นหมวดหมู่เฉพาะ เช่น ชาดกในชุด “*ปัญญาสาชดก*” ชาดกในชุด “*ปรมัตถมงคล*” ชาดกในชุด “*สัมโมหนิทาน*” โดยเฉพาะชาดกในชุด “*ปัญญาสาชดก*” ถือเป็นชุดที่มีการนำมาแต่งเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์มากกว่าชาดกในชุดอื่นๆ อาทิ เรื่อง *สังข์ทอง นกกระจาป พระสุธน พระรถเสน (พระรถเมรี) นางอุทัย ไสวัด สุวรรณวงศ์ จันทดาธ วรรณวรรณ* เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีชาดกอีกส่วหนึ่งที่มิได้รับการรวบรวมไว้เป็นหมวดหมู่เฉพาะ เช่น *ธัญชัยบัณฑิตชาดก โลกนัยชาดก ศรีวิชัยชาดก* เป็นต้น

ภายหลังจากที่วิวัฒนาการทางการพิมพ์หนังสือได้เริ่มต้นขึ้นในกรุงเทพฯ เมื่อราวปลายสมัยรัชกาลที่ 3 ก็ได้เริ่มมีการพิมพ์หนังสือต่าง ๆ ขึ้น เกิดโรงพิมพ์ต่าง ๆ ขึ้นมากมาย มีการนำวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลางออกมาตีพิมพ์จำหน่าย รวมถึงพิมพ์เรื่องที่แต่งขึ้นใหม่ โดยมากมักเป็นนิทานประโลมโลกหรือเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ โรงพิมพ์ที่มีชื่อเสียงจะอยู่บริเวณ

ย่านวัดเกาะสัมพันธวงศ์ โดยเฉพาะโรงพิมพ์ราษฎร์เจริญ หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า ร้านหนังสือหน้าวัดเกาะ หรือโรงพิมพ์วัดเกาะ

## 2.4 วรรณคดีตำนาน

วรรณคดีตำนาน เป็นวรรณคดีที่กล่าวถึงเรื่องศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ในสมัยโบราณเชื่อกันว่าครั้งหนึ่งเคยเกิดขึ้นจริง เนื้อหามักกล่าวถึงกำเนิดความเป็นมาของสิ่งต่าง ๆ หรือที่มาของประเพณีพิธีกรรม ในภาคกลางมีวรรณคดีตำนานอยู่ไม่มากนัก อาทิ เรื่องสุริยคราส จันทคราส ว่าด้วยตำนานราหูอมจันทร์ นางโกศวัตติ ว่าด้วยการเสียสละชีวิตของนางโกศวัตติชายาแห่งพระอิศวรเพื่อสร้างสรรพสิ่งต่าง ๆ บนโลกมนุษย์ เฉลิมไตรภพ ว่าด้วยกำเนิดและความเป็นมาของสรรพสิ่งบนโลกมนุษย์ ตำนานข้าว หรือ เรื่องแม่โพสพ เล่าถึงกำเนิดของข้าว เหตุที่ต้องทำขวัญข้าว ตำนานพระยาภาณุวงศ์ เล่าถึงเรื่องความสัมพันธ์ของพระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ในภัทรกัปป์ ภายหลังกลายเป็นที่มาของประเพณีลอยกระทง ตำนานสงกรานต์ เล่าถึงเหตุที่มาของประเพณีสงกรานต์ เป็นต้นทั้งนี้ วรรณคดีตำนานลายลักษณ์ในภาคกลางที่แพร่หลายมากได้แก่ ตำนานข้าว หรือตำนานแม่โพสพ ตำนานธรรมบาลกุมาร หรือตำนานสงกรานต์ ตำนานพระยาภาณุวงศ์ ตำนานเหล่านี้เป็นที่รู้จักของชาวบ้านกันทั่วไป และกลายเป็นที่มาของประเพณีและพิธีกรรมในท้องถิ่นไปในที่สุด

## 2.5 วรรณคดีประกอบพิธีกรรม

ในการประกอบพิธีกรรม ผู้ทำพิธีจะอ่านบทเพื่อสื่อสารกับอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งแต่เดิมอาจเป็นบทที่สืบทอดกันมาด้วยวิธีมุขปาฐะ ภายหลังเมื่อนำมาใช้เป็นประจำจึงได้บันทึกเป็นลายลักษณ์และปรับปรุงให้มีความประณีตมากยิ่งขึ้น กลายเป็น วรรณคดีประกอบพิธีกรรม ประเภทต่างๆ ในภาคกลางแบ่งได้เป็น 1) บททำขวัญ ในท้องถิ่นภาคกลางมีบททำขวัญอยู่หลายจำพวก เช่น บททำขวัญวัว-ควาย บททำขวัญเสาเรือน บททำขวัญข้าว บททำขวัญนาถ บททำขวัญจุก บททำขวัญยุงฉาง บททำขวัญเกวียน เป็นต้น 2) โองการและคำแช่ง ใช้ในพิธีกรรมที่ต้องแสดงอำนาจต่อภูตผีร้ายหรือสิ่งชั่วร้ายทั้งปวง โดยอาศัยหรืออ้างอิงอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติ ในท้องถิ่นภาคกลางมักนำโองการและคำแช่งมาใช้อ่านเพื่อรักษาโรค หรือปัดเคราะห์ เสนียดจัญไรต่างๆ ให้พ้นไป 3) บทสวดและคาถาต่างๆ แต่เดิมมาเรามีบทสวดและคาถาต่างๆ ที่บันทึกทั้งภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต ตลอดจนถึงภาษาเขมร ภาษาเหล่านี้ถือเป็นภาษาชั้นสูงที่น้อยคนนักในท้องถิ่นที่จะมีโอกาสเรียนรู้ได้แตกฉาน ด้วยเหตุดังนี้จึงเกิดบทสวดและคาถาต่าง ๆ ที่เป็นภาษาไทยเพื่อให้คนไทยในท้องถิ่นสามารถเข้าใจและเข้าถึงสิ่งที่ตนกำลังอ่านหรือท่องอยู่ บทสวดที่แพร่หลายในภาคกลางเช่น บทไหว้พระบาทลายลักษณ์ บทสวดมนต์ลายลักษณ์ บทสวดศิริมานนทุสสุตแปล เป็นต้น ส่วนคาถาที่แพร่หลายในภาคกลางเช่น คาถาบูชานางกวัก คาถาบูชา-แม่โพสพ เป็นต้น และน่าสังเกตว่าคำประพันธ์ที่ใช้แต่งวรรณคดีประเภทนี้ มักแต่งให้มีสัมผัสคล้องจองคล้ายร้อย

## 2.6 วรรณคดีการแสดง

สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในการแสดงนอกจากตัวละคร ท่าทาง และดนตรีแล้ว สิ่งที่จะขาดเสียไม่ได้ คือ “ตัวบท” ซึ่งถือเป็นหัวใจของการแสดง บทที่ใช้ประกอบการแสดงนี้เองที่เรียกว่า วรรณกรรมการแสดง เนื้อเรื่องส่วนใหญ่มัก

นำมาจากวรรณคดีนิทาน และเรื่องชาดกต่างๆ แล้วนำมาปรับให้เป็นบทสำหรับใช้แสดง และเนื่องจากที่ในภาคกลางมีการแสดงพื้นบ้านหลายประเภท เราจึงอาจจำแนกวรรณคดีการแสดงของภาคกลางได้เป็น *วรรณคดีที่มีที่มาจากการเล่นของชาวบ้าน* และ *วรรณคดีที่มีที่มาจากการเล่นของชาวยุทธ์*

### ก วรรณคดีที่มีที่มาจากการเล่นของชาวบ้าน

วรรณคดีประเภทนี้พัฒนามาจากการแสดงพื้นบ้านของชาวบ้านภาคกลาง ที่เป็นการแสดงประเภทเล่นเป็นเรื่อง มีการสมมติบทบาท รวมถึงมีการรำและการร้อง และมักมีการนำเสนอเนื้อหาและการดำเนินการแสดงที่กระชับ ส่วนใหญ่มักนำเนื้อหามาจากนิทานชาวบ้านที่นิยมอยู่ในท้องถิ่นแล้วนำมาแต่งใหม่ในรูปของร้อยกรอง แบ่งออกได้เป็น *วรรณคดีประกอบการเล่นละครชาวบ้าน* *วรรณคดีประกอบการเล่นลิเก* และ *วรรณคดีประกอบการสวดคฤหัสถ์*

1) *วรรณคดีประกอบการเล่นละครชาวบ้าน* ละครชาวบ้านและละครชาตรีเป็นมหรสพที่ได้รับความนิยมมาก อย่างหนึ่งในท้องถิ่นภาคกลาง มีเล่นทั่วไปทั้งจังหวัดเพชรบุรี พระนครศรีอยุธยา ลพบุรี จันทบุรี ตราด นครปฐม ระยอง อ่างทอง ราชบุรี นนทบุรี เป็นต้น ที่ขึ้นชื่อที่สุดคือ ละครชาตรีเมืองเพชรบุรี เนื้อหาส่วนใหญ่มักนำมาจากบทละครนอกต่าง ๆ ทั้งที่เป็นของเก่าและแต่งขึ้นใหม่ นอกจากนี้ภายหลังยังได้นำเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ ของโรงพิมพ์วัดเกาะมาดัดแปลงใช้ด้วยก็มี ตัวอย่างบทละครเรื่อง *พิรุณทอง* ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ปรีวรรตโดยศาสตราจารย์วัช ปุณณทก (2546)

2) *วรรณคดีประกอบการเล่นลิเก* สำหรับบทร้อยกรองที่นำมาใช้ประกอบการเล่นลิเกนั้น มีทั้งที่แต่งเป็นกลอนบทละคร (โดยมากมักนำมาจากบทพระราชนิพนธ์ละครนอกในรัชกาลที่ 2) และที่แต่งเป็นกลอนลิเก คือแต่งเป็นกลอนแปด ไม่เคร่งครัดสัมผัสมากนัก เมื่อจะร้องก็ร้องด้วยทำนองที่เรียกว่า “รานีเกริง” ซึ่งเป็นเพลงของครูดอกดินเสื่อสง่า ซึ่งนำมาจากทำนองเพลงมอญ “ม้วยเกริง” ตัวอย่าง เรื่อง *โกมินทร์* ตอน ศีกธนูทอง ของคณะ บุญเลิศ นาคพินิจ (ศิษย์หอมหวล) รวบรวมโดย พ.ต.หญิง ฝะอบ โปะชะกฤษณะ (2520)

3) *วรรณคดีประกอบการสวดคฤหัสถ์* สวดคฤหัสถ์เป็นการสวดในงานศพโดยชาวบ้าน บางท้องถิ่นมีการแสดงประกอบด้วย ดังที่เรียกกันว่า รำสวด (จันทบุรี,ตราด) หรือสวดลำ (เพชรบุรี) โดยจะสวดภายหลังจากที่พระสวดศพแล้วเพื่อยู่อเป็นเพื่อนศพ เนื้อหามักนำมาจากนิทานชาวบ้านและเรื่องในวรรณคดี เรื่องที่นิยมที่สุด ได้แก่ เรื่อง *ลักษณวงศ์* ตอนเปิดพระโกศ ก่อนการแสดงนั้นคณะสวดคฤหัสถ์จะมีบทไหว้ครูและบททักทายผู้ชม ดังเช่นใน *บทรำสวดของเก่า* ของจังหวัดตราด สำหรับนายกลม หลอนอม ปรีวรรตโดยอภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล (2543)

### ข. วรรณคดีที่มีที่มาจากการเล่นของชาวยุทธ์

วรรณคดีประเภทนี้คลี่คลายมาจากการวรรณกรรมประกอบแสดงของหลวง โดยเฉพาะ “บทพากย์โชน” ซึ่งถือเป็นวรรณคดีราชสำนัก ด้วยเหตุนี้เรื่องส่วนใหญ่จึงมักเป็นเรื่องเคยสงวนสำหรับเฉพาะเล่นในวังเช่นเรื่อง *รามเกียรติ์* เป็นต้น ซึ่งในท้องถิ่นภาคกลางนั้นมี 2 ชนิดคือ *วรรณคดีประกอบการเล่นหนังใหญ่* และ *วรรณคดีประกอบการเล่นหนังตะลุง*

1) **วรรณคดีประกอบการเล่นหนังใหญ่** หนังใหญ่เป็นมหรสพเก่าแก่ของไทยอย่างหนึ่ง มีมาอย่างน้อยในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ไม่ปรากฏแน่ชัดว่าไทยรับมาจากชนชาติใด เนื้อเรื่องต่าง ๆ ที่นำมาใช้ในการเล่นหนังใหญ่นั้น โดยมากมักเป็นเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ เช่นกัน เรื่องที่นิยมเล่นกันมากคือเรื่อง รามเกียรติ์ บทที่ใช้ประกอบการเล่นหนังใหญ่แบ่งออกเป็น บทพากย์ กับบทเจรจา ซึ่งบทพากย์จะแต่งด้วยกาพย์ และบทเจรจายกจะแต่งเป็นร้อยแก้ว นอกจากนี้ยังมีบทไหว้ครูที่ต้องใช้ร้องก่อนทำการแสดงด้วย ตัวอย่างบทไหว้ครูตอนที่ 1 ของหมื่นพินิจอักษร ฉบับนายละออ ทองมีสิทธิ์ ปรีวรตโดย พ.ต.หญิง ฝะอบ โปะะกะฤกษ์ (2520)

2) **วรรณคดีประกอบการเล่นหนังตะลุง** การเล่นหนังตะลุงเป็นมหรสพที่ได้รับความนิยมอย่างมากทางภาคใต้ ต่อมาจึงได้แพร่หลายเข้ามาในภาคกลางของไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ ๕ และได้รับความนิยมไม่น้อยเช่นกัน การเล่นหนังตะลุงในภาคกลางนั้นมีทั้งเล่นที่ เพชรบุรี อยุธยา จันทบุรี ตรวดี ราชบุรี นครปฐม อุทัยธานี และกรุงเทพฯ เรื่องที่นิยมมาเล่นหนังตะลุงส่วนใหญ่ คือ เรื่อง **รามเกียรติ์** นอกจากนี้ยังมีการแต่งเรื่องใหม่ ๆ ขึ้นอีกด้วย ธรรมเนียมการแสดงหนังตะลุงนั้นจะต้องมีการไหว้ครูก่อนเพื่อความเป็นสิริมงคล ซึ่งบทไหว้ครูของแต่ละคณะก็จะแตกต่างกันออกไป

## 2.7 วรรณคดีตำรา

ภาคกลางเป็นศูนย์กลางการศึกษาสำคัญแห่งหนึ่งของชาติในสมัยโบราณ เพราะมีนักปราชญ์ราชบัณฑิตอยู่เป็นจำนวนมาก และบรรดานักปราชญ์เหล่านี้ต่างก็ได้รวบรวม ศึกษา และค้นคว้าสรรพวิทยาการต่าง ๆ และบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ ทั้งในรูปของร้อยแก้วและร้อยกรอง เพื่อให้เป็นคลังปัญญาแก่อนุชนรุ่นหลัง ซึ่งเราเรียกวรรณคดีประเภทนี้ว่า **วรรณคดีตำรา** วรรณคดีตำราในภาคกลางแบ่งออกได้เป็น

ก. **ตำราคุณลักษณะต่างๆ** ตำราคุณลักษณะต่างๆ เป็นตำราคุณลักษณะดีชั่วของสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ซึ่งจะมีผลผูกพันกับบุคคลผู้เป็นเจ้าของ หรือคุณลักษณะบุคคลต่าง ๆ (โหงวเฮ้ง) ตำราผูกนิพนพานโลกีย์ (กามสูตรไทย) ส่วนใหญ่มักเป็นตำราคุณลักษณะสัตว์เลื้อยต่าง ๆ เช่น ตำรานรลักษณ์ ตำราคุณลักษณะแมว ตำราคุณลักษณะ วัวควาย ตำราคุณลักษณะสุนัข ตำราคุณลักษณะนกเขาขาว เป็นต้น

ข. **ตำราโหราศาสตร์** วรรณคดีประเภทนี้ มักกล่าวถึงเรื่องฤกษ์ยาม โฉลก และคำพยากรณ์ต่าง ๆ โดยแต่งเป็นคำประพันธ์ชนิดต่าง ๆ โดยมากมักแต่งเป็นคำกาพย์และคำกลอน เช่น *ตำราดูทิศผีหลวงประจำวัน ตำราทำนายฝัน พยากรณ์-จันทร์ปราศาคำกลอน* เป็นต้น

ค. **ตำราแพทย์ - ตำรายาสมุนไพร** เป็นตำราที่พบได้ทั่วไปในท้องถิ่นภาคกลาง เนื่องจากมีความสำคัญต่อการรักษาโรคของคนในสังคม เนื้อหาของตำราแพทย์มักเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับกำเนิดของโรค จุดสำคัญต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกร่างกาย อาการของโรคต่าง ๆ ส่วนตำรายาสมุนไพร มักมีเนื้อหาเกี่ยวกับสูตรการปรุงยาขนานต่าง ๆ เพื่อรักษาโรคบางชนิด คาถาสำหรับใช้ปลุกเสกยา วิธีการเก็บยา เป็นต้น บันทึกเป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง โดยเฉพาะร้อยกรองนั้นมีความประณีตและจดจำง่ายกว่าฉบับร้อยแก้ว

ง. **ตำราโจทยเลข** การเรียนการสอนเลขคณิตในสมัยโบราณเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับกุลบุตรธิดา ด้วยเหตุนี้จึงต้องมีการแต่งตำราโจทยเลขขึ้นเพื่อให้ความรู้ดังกล่าว โดยมากมักผูกเป็นเรื่องราวร้อยแก้วเป็นโจทยคำถามบวก ลบ คูณ หาร ง่ายๆ ไม่ซับซ้อนมากนัก

## 2.8 วรรณคดีนิราศ

เมื่อกล่าวถึง “นิราศ” มักคุ้นเคยกันในความหมายของวรรณคดีที่พรรณนาความรู้สึกของกวีที่ต้องพลัดพรากจากนางอันที่รัก ในความเป็นจริงวรรณคดีนิราศมีเนื้อหาหลากหลายไปมากกว่าคำนิยามข้างต้น ดังเช่นที่พบนิราศชนิดต่างๆ ในท้องถื่นภาคกลาง ซึ่งแบ่งได้เป็น

### ก. นิราศพรรณนาการเดินทาง

นิราศชนิดนี้เป็นนิราศที่มุ่งแสดงเรื่องราวการเดินทางของกวีที่ต้องเดินทางจากที่หนึ่งไปอีกที่แห่งหนึ่ง เนื้อหาอาจกล่าวถึงการอาลัยนางอันเป็นที่รัก หรือผู้มีพระคุณต่างๆ ขณะเดียวกันก็มีการพรรณนาทิวทัศน์ วิถีชีวิตของสถานที่ต่างๆ ที่เดินทางผ่านด้วย นิราศชนิดนี้พบในภาคกลางเป็นจำนวนมาก ตัวอย่างเช่น *นิราศเขายี่สาร* ฦบบัณญ์มานุษยวิทยาสลีนธร *นิราศปากลัด* *นิราศเวียงจันทน์* *นิราศบางยี่ขัน* *นิราศเมืองเทศ* *นิราศเขาคอกไอยรา* *นิราศ-ปราจีนบุรี* *ฉบับหอสมุดแห่งชาติ* ปรวรัตโดย โครงการวรรณคดีไทยศึกษา ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (2543) เป็นต้น

### ข. นิราศพรรณนาการพลัดพรากของตัวละครในวรรณคดี

นิราศชนิดนี้มักเป็นนิราศที่เล่าเรื่องราวในวรรณคดี โดยยกเอาเหตุการณ์ตอนที่ตัวละครเอกพลัดพรากจากกัน มาพรรณนาอารมณ์ความรู้สึกให้กว้างขวางลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น นิราศชนิดนี้พบไม่มากนัก ซึ่งต่างจากนิราศชนิดแรก ตัวอย่างเช่น *พระบรมวงศ์นิราศ* ฦบบัณญ์วัดตราด

### ค. นิราศพรรณนาเหตุการณ์สำคัญ

นิราศพรรณนาเหตุการณ์สำคัญในที่นี้ หมายถึงเรื่องนิราศที่มุ่งกล่าวถึงสถานการณ์บ้านเมือง หรือเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในบ้านเมือง มากกว่าที่จะมุ่งบันทึกการเดินทางของกวี มีทั้งที่บันทึกตรง ๆ และบันทึกแบบเสียดสี ซึ่งโดยมากมักเป็นเหตุการณ์ทางการเมืองหรือสังคม แต่พบไม่มากนัก อาทิเช่น *นิราศขาวนา* *นิราศเมืองตราด* *นิราศมหาวาริปีมะเส็ง* *นิราศ- เลิกไฟ* *นิราศบ่อนเล็ก* *นิราศห้วยเล็ก* เป็นต้น

## 2.9 วรรณคดีเพลงยาว

ธรรมเนียมการบอกรักกันของหนุ่มสาวในสมัยโบราณมักเขียนจดหมายถึงกัน โดยแต่งเป็นคำประพันธ์ขนาดสั้นเพื่อสื่อถึงอารมณ์ความรู้สึกที่ตนมีต่ออีกฝ่ายหนึ่ง โดยมากมักเป็นฝ่ายชายที่เขียนถึงหญิง เมื่อฝ่ายหญิงได้รับแล้วก็จะเขียนตอบกลับมาให้อีกฝ่ายชายเพื่อแสดงการตอบรับหรือไม่ตอบรับ เพลงยาวเหล่านี้มักเขียนแทรกอยู่ในสมุดไทยต่าง ๆ ที่เหลือเนื้อที่ว่าง เนื่องจากเป็นบทกลอน หรือคำประพันธ์ขนาดสั้น ๆ ตัวอย่างคำประพันธ์ *บ่นเพ้อพิงถึง* (กระทุ 56 บท) ฦบบัณญ์เพชรบุรี ปรวรัตโดยล้อม เพ็งแก้ว (2525) แต่งเป็นโคลงกระทุเนื้อหาเกี่ยวกับการขอความรัก

### 3. “คนไทยภาคกลาง” ในวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง

วรรณคดีท้องถิ่นนอกจากจะมีบทบาทในการสร้างความบันเทิง ตลอดจนธำรงรักษามาตรฐานทางจริยธรรมด้วยการสอนผ่านวรรณกรรมแล้ว ยังทำหน้าที่ในการสะท้อนภาพสังคมและวัฒนธรรมในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลางด้วย ได้แก่ 1) **วิถีชีวิตและความเป็นอยู่** วรรณคดีท้องถิ่นภาคกลางได้สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวภาคกลาง โดยเฉพาะความเป็นสังคมเกษตรกรรม ดังปรากฏในวรรณกรรมลายลักษณ์ที่เป็นบททำขวัญข้าว ปรากฏอยู่ในต้นฉบับสมุดไทยขาว ที่หอสมุดแห่งชาติให้ชื่อว่า “ตำรายาและคาถา” ฉบับตำบลอ่างศิระ อำเภอมะขาม จังหวัดจันทบุรี 2) **ศาสนาและความเชื่อ** ศาสนาและความเชื่อที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลางสะท้อนเห็นการยึดมั่นในพระพุทธศาสนา และความเชื่อที่เกี่ยวข้อง ดังเช่นปรากฏการกล่าวถึงเรื่องเปรตต่าง ๆ ในนรก ซึ่งเป็นความเชื่อตามคติพระพุทธศาสนา ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องพระมัลลยกลอนสวด การกล่าวถึงเปรต ในพระมัลลยกลอนสวดนี้ มีอยู่หลายจำพวก 3) **ประเพณีและพิธีกรรม** วรรณคดีเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการบันทึกประเพณีและพิธีกรรมในสังคม ในวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลางได้สอดแทรกประเพณีและพิธีกรรมของชาวภาคกลางไว้ในเนื้อเรื่อง ดังปรากฏในพิธีศพ จากวรรณกรรมเรื่องพระสี่สารีกลอนสวด

วรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลางเป็นเสมือนภาพแทนของผู้คนในท้องถิ่นภาคกลาง ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้-ความรู้สึก-นึก-คิด ไว้ครอบคลุมในทุกด้านของการใช้ชีวิต เหตุนี้จึงมีเนื้อหาทั้งวรรณกรรมตำรา วรรณกรรมคำสอน วรรณกรรมศาสนา วรรณกรรมประกอบพิธีกรรม ฯลฯ เพื่อตอบสนองการใช้ประโยชน์ในทุกมิติ นอกจากนี้ วรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลางสะท้อนภาพความเป็นผู้มีสุนทรียะศิลปะ (ความงาม) ความศรัทธาที่มีต่อศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่นภาคกลาง (ความดี) ที่นำมาสู่ปัญญาในการเข้าใจโลกและการสร้างนวัตกรรมทางวัฒนธรรม (ความจริง) ทั้งยังสะท้อนบุคลิกของคนในภาคกลางที่มีความผูกพันกับธรรมชาติ เข้าใจ และเรียนรู้ธรรมชาติ มีความเข้าใจ และใกล้ชิดกับศาสนา และความเชื่อดั้งเดิม มีการรู้จักใช้องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์อย่างแยบคาย (ตำราดูอุบาทว์) มีความเป็นสังคมที่มีระบบความคิดซับซ้อน เป็นอารยะ มีระเบียบจารีต มีการใช้ชีวิตและมีวิถีคิดแบบสังคมเกษตร (ชาวนา) – การแบ่งปัน และมีค่านิยมเรื่องความกตัญญู ระบบอุปถัมภ์ และการเคารพผู้อาวุโส

วรรณคดีท้องถิ่นของภาคกลางแม้จะมีหลากหลายประเภท หรือแม้กระทั่งรายละเอียดเนื้อหาที่แตกต่างกันไป แต่วรรณคดีเหล่านี้ก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงความคิดความเชื่อ วิถีชีวิต ตลอดจนสังคมและวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นภาคกลางได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำให้คนรุ่นหลังได้ตระหนักและภาคภูมิใจกับความสามารถ ภูมิรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ปัญญา” ของบรรพบุรุษ ที่สั่งสมสืบทอดกันมาอย่างไม่ขาดสายสืบมาจนถึงปัจจุบัน และตราบนานาค

#### อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

วรรณคดีลายลักษณ์ของภาคกลางแม้จะมีหลากหลายประเภท หรือแม้กระทั่งรายละเอียดเนื้อหาที่แตกต่างกันไป แต่วรรณคดีเหล่านี้ก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงความคิดความเชื่อ วิถีชีวิต ตลอดจนสังคมและวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นภาค

กลางได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำให้คนรุ่นหลังได้ตระหนักและภาคภูมิใจกับความสามารถ ภูมิรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ปัญญา” ของบรรพบุรุษ ที่สืบทอดกันมาอย่างไม่ขาดสายสืบมาจนถึงปัจจุบัน และตราบนานาคต ทั้งนี้จากข้อมูลดังประมวลมาข้างต้น จะพบว่าวรรณคดีท้องถิ่นนั้นว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย ตลอดจนบันทึกความรู้สึกนึกคิด และสภาพสังคมของคนกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งช่วยเติมเต็มองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ให้กว้างขวางขึ้น ทั้งยังเป็นแหล่งอ้างอิงสำหรับการค้นคว้าวิจัยด้านวรรณคดีไทยและวรรณคดีท้องถิ่น ตลอดจนแขนงวิชาที่เกี่ยวข้องต่อไป รวมถึงยังสามารถคัดสรรวรรณคดีท้องถิ่นในภูมิภาคไปเสนอในคณะกรรมการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ (ICH) ได้อีกด้วย ทั้งนี้หากมีการสนับสนุนให้ภาคต่าง ๆ ได้มีการจัดทำนามุกรมวรรณคดีท้องถิ่นครบทั้ง 4 ภาค เช่นเดียวกับภาคเหนือ จะสามารถนำมาสู่การจัดทำ ดัชนีแบบเรื่องนิทานไทย (Tale Type Index) รวมถึงดัชนีอนุภาคนิทานไทย (Motif Index) อันจะเป็นการขยายประโยชน์ของการศึกษาเชื่อมต่อไปในระดับนานาชาติได้

### เอกสารอ้างอิง

- จุฑารัตน์ เหลือนาค (ม.ป.ป.). *การปริวรรตใบลานและสมุดข่อย*. พิษณุโลก: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก.
- เจตนา นาควัชระ (2524). *ทางไปสู่วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์*. กรุงเทพมหานคร: ดวงกมล.
- ตรีศิลป์ บุญขจร. (2547). *กลอนสวดภาคกลาง*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ตำราพระธาตุ กัปให้พระและบูชาพระของเก่า. (2512). พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางพญ ญ นคร ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง กรุงเทพมหานคร.
- ตำราโหราศาสตร์ ยันต์และคาถา ตำราฉันทศาสตร์ ร้อยกรองประชันดนตรี (พลัด). สมุดไทยขาว เส้นหมึก ฉบับวัดแหลมมะขาม ต.แหลมมะขาม อ.แหลมออบ จ.ตราด. (สำเนาเอกสารตัวเขียน)
- เตือนใจ สันทะเกิด. (2520). *วรรณคดีชาวบ้านจาก “วัดเกาะ”*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, กรุงเทพมหานคร.
- ทิพย์สุดา นัยทรัพย์. (2528). *ศุภมิตรชาดกลำนวนจังหวัดพิษณุโลก: การศึกษาเชิงเปรียบเทียบ*. พิษณุโลก: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก วิทยาลัยครูพิบูลสงคราม.
- ทิพย์สุดา นัยทรัพย์. (2529). *วรรณกรรมคำสอน วัดบางสะพาน ต.วังทอง อ.วังทอง จ.พิษณุโลก*. พิษณุโลก: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก วิทยาลัยครูพิบูลสงคราม.
- ทิพย์สุดา นัยทรัพย์. (2536). *พระโพธิสัตว์ (จากสมุดข่อย)*. พิษณุโลก: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. (ม.ป.ป.). “วรรณคดีท้องถิ่น”. *เอกสารประกอบการสอนวิชาสัมมนาวรรณคดีท้องถิ่น (หลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)*, หน้า 1. (เอกสาร อัตสำเนา)

ประคอง นิมมานเหมินท์. (2547). *มองภาษา*. กรุงเทพมหานคร: แม่คำผาง.

ปรีชา ช้างขวัญยืน, บรรณาธิการ. (2547). *การวิจัยทางมนุษยศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปรีดี พิศุมิวิธิ, บรรณาธิการ. (2548). *สุริยาศศิธร*. กรุงเทพมหานคร: ศิลปวัฒนธรรม.

ปิ่นนคร เกตุมณี. (2546). *วรรณกรรมตำราดูลักษณะแมว จังหวัดชลบุรี ต้นฉบับลายมือและฉบับพิมพ์เผยแพร่จำนวนต่าง ๆ*. รายงานการศึกษาค้นคว้าวิชา ๒๐๘๓๙๒. ชลบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

ผะอบ โปะชะฤชณะ. (2520). *วรรณกรรมประกอบการเล่นหนังใหญ่ วัดขนอน จังหวัดราชบุรี*. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทยทางโทรทัศน์และวิทยุ สำนักงานกฤษฎมนตรี.

ผะอบ โปะชะฤชณะ และสุวรรณี อุดมผล. (2523). *วรรณกรรมประกอบการเล่นละครชาตรี*. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทยทางโทรทัศน์และวิทยุ สำนักงานกฤษฎมนตรี.

ผะอบ โปะชะฤชณะ และสุวรรณี อุดมผล. (2533). *รายงานการวิจัยเรื่องวรรณกรรมประกอบการเล่นหนังตะลุง (ภาคกลาง)*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี.

*สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง*. (2542). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

สุกัญญา ภัทรราชย์, บรรณาธิการ. (2538). *วรรณคดีท้องถิ่นพินิจ*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.